

СЕКЦІЯ 2: КРИМІНАЛІСТИКА, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАСОБІВ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Лук'янчиков Є.Д., д.ю.н., професор, професор кафедри кримінально - Правових дисциплін ННПП НАВС

Лук'янчиков Б.Є., к.ю.н., доцент, доцент кафедри криміналістики та судової медицини НАВС

Сучасний стан розвитку громадянського суспільства в Україні характеризується змінами у структурі та характері злочинності. Широких розмірів набула корупція, яка пронизує усі владні органи та структури держави. Злочини, що вчиняються організованими злочинними групами та злочинними організаціями завдають значної економічної шкоди державі, суттєво впливають на свідомість громадян, підривають міжнародний авторитет України.

Пізнавальна діяльність із розкриття злочинів починається з вивчення явищ, що являють собою зовнішнє виявлення події кримінального правопорушення через встановлення конкретних матеріальних об'єктів - носіїв, джерел інформації, їх фіксації та процедурного введення в процес доказування. У цьому випадку пізнання здійснюється від явищ до сутності. Ознаки злочинних дій, пише М. А. Погорецький, відображаються в оточуючому середовищі в різних формах і на різних рівнях. Усі види відображення слугують інформацією про ознаки злочину та його обставини. Такі фактичні дані є вихідним матеріалом для розкриття природи кожного факту, епізоду, зокрема, пізнання сукупності обставин, що характеризують злочин загалом.

Зазначені обставини стали об'єктивною передумовою реформування кримінально -процесуального законодавства України. Новий Кримінальний процесуальний кодекс містить низку новацій, кожна з яких заслуговує на ретельне й поглиблене опрацювання, визначення ефективності в процесі перевірки практикою.

Ми зупинимося на окремих аспектах, що стосуються засобів пізнавальної діяльності з виявлення ознак кримінального правопорушення та досудового розслідування. Основним засобом пізнавальної діяльності з розслідування кримінальних правопорушень були і залишаються слідчі дії, які в новому КПК набули назву «слідчі (розшукові) дії». Вперше таку назву слідчих дій зустрічаємо в роботі О. Н. Колесніченка, який, не розкриваючи сутності, вказував на право слідчого давати доручення органам дізнання про проведення «окремих слідчих розшукових дій».

З широкого кола кримінально -процесуальних дій, які слідчий використовує в процесі розслідування як інструментарій пізнавальної діяльності, виділяють ту їх частину, яка має пошуково -пізнавальний характер і спрямована на збирання і дослідження фактичних даних про обставини злочину, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Відповідно до чинного КПК України під слідчими (розшуковими) діями розуміють ті, що спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ст. 223 КПК). Різновидом зазначених дій є негласні слідчі (розшукові) дії, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за визначеними законом випадками (ст. 246 КПК).

В наведеному визначенні звертається увага на спрямованість таких дій - отримання (збирання) нових доказів або перевірку вже отриманих доказів. Разом з тим, доцільно звернути увагу на інші ознаками, які дозволяють відмежувати слідчі (розшукові) дії від інших процесуальних дій: а) мають пізнавальну спрямованість на отримання, фіксацію або перевірку доказів; б) істотно зачіпають права та законні інтереси осіб, а тому деякі із них потребують погодження з прокурором або отримання дозволу слідчого судді; в) порядок проведення закріплений у кримінальному процесуальному законі; г) в необхідних випадках забезпечуються державним примусом. Для негласних слідчих (розшукових) дій, окрім наведених, визначальною ознакою є їх неочевидність, скритність (прихованість) від осіб, які в них не беруть участь, у тому числі й від співробітників слідчих і оперативних підрозділів, але передусім від тих, відносно кого вони проводяться.

Піклуючись про забезпечення прав та законних інтересів особи у кримінальному провадженні, законодавець допускає можливість застосування негласних слідчих (розшукових) дій щодо тяжких та особливо тяжких злочинів, якщо відомості про них та особу, яка їх вчинила, неможливо отримати в інший спосіб (ч. 2 ст. 246 КПК). У наведеному у цій частині переліку слідчих (розшукових) дій не вказується на зняття інформації з електронних інформаційних систем (ч. 2 ст. 264 КПК) та установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК). У зв'язку із цим можна дійти висновку про можливість їх застосування щодо злочинів, які не відносяться до тяжких або особливо тяжких.

Зважаючи на ситуаційний характер розслідування законодавець передбачив можливість проведення негласних слідчих (розшукових) дій до постановлення ухвали слідчого судді. Такі випадки визначаються як виняткові невідкладні і пов'язані із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину (ст. 250 КПК). Далі зазначається, негласна слідча (розшукова) дія може бути розпочата до постановлення ухвали слідчого судді у випадках, передбачених цим Кодексом, за рішенням слідчого, узгодженим з прокурором, або прокурором (виділено - нами). Постає питання про те, що слід розуміти під «випадками, передбаченими цим Кодексом». В коментарі до КПК ними вважають випадки, пов'язані з врятуванням життя людей, запобіганням вчиненню тяжкого та особливо тяжкого злочину... За такого розуміння передбачених випадків можна дійти висновку, що у невідкладному порядку допускається проводити усі негласні слідчі (розшукові) дії, що відповідає потребам практики у виявленні та розкритті тяжких та особливо тяжких злочинів.

Ознайомлення із змістом конкретних норм, що регулюють порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій спонукає до певних сумнівів. Про можливість розпочати слідчу дію до постановлення ухвали слідчого судді йдеться у ч. 4 ст. 268 установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу та у ч. 3 ст. 269 спостереження за особою, річчю або місцем. Чи можна починати проводити інші слідчі дії, якщо про це не вказано у конкретній статті КПК? Якщо положення ст. 250 КПК є загальними для усіх негласних слідчих (розшукових) дій, ч. 4 ст. 268 та ч. 3 ст. 269 доцільно вилучити, щоб уникнути неоднозначних тлумачень про можливість проведення усіх таких дій до постановлення ухвали слідчого судді. Такий підхід буде сприяти однозначності розуміння про можливість проведення негласних слідчих (розшукових) дій до постановлення ухвали слідчого судді.